

SISSEJUHATUS

Ühiskonnaõpetuse õppimine koolis annab teadmisi ja oskusi selleks, et ümberringi toimuvatest sündmustest ja protsessidest aru saada ning neis vajadusel kaasa rääkida. Vabadus ja võimalus osaleda omaenda elu korraldamisel on iseloomulik demokraatlikule ühiskonnale. Eesti on demokraatlik. Demokraatlik ühiskond on seda tugevam, mida aktiivsemad on tema liikmed ning mida paremini nad oskavad pakutavaid vabadusi ja võimalusi kasutada.

Riigeksam ühiskonnaõpetusest annab nii õpetajatele kui ka eksami sooritajatele võimaluse saada ülevaade sellest, millise taseme on õppija kaheteist kooliaasta jooksul saavutanud. Eksam mõõdab õpilase erinevaid oskusi ja teadmisi. Selleks, et saada võimalikult täielikumat ülevaadet omandatust, on eksamitöös erinevaid tööülesandeid: arutlus, dokumendianalüüs ning mitut tüüpi ülesanded. Oluline on eksamitöö sooritamisel silmas pidada seda, et ülesannete lahendamisel tuleb kasutada ka neid õpitulemusi, mida on omandatud teistes ainetes, näiteks geograafias, ajaloos või matemaatikas.

Ühiskonnaõpetuse riigeksam on proovikiviks õppija omandatud üldisele keskharidusele tervikuna. See ei tohiks aga kedagi heidutada, sest kaheteistkümnepäevase jooksul on koolis omandatud ju väga palju teadmisi ja oskusi, millest ühiskonnaõpetuse riigeksam kontrollib vaid kõige olulisemat.

Järgmistelt lehekülgedelt leiavad nii õpilased kui ka ühiskonnaõpetuse õpetajad piisavalt juhiseid ning abiteadmisi, et julgelt minna vastu selle ülipõneva ning väga vajaliku aine riigeksamile.

Koostajad

ÜLDISI JUHISEID EKSAMITÖÖ HEAKS SOORITAMISEKS

1. Jälgi, kui palju on võimalik mingi ülesande eest punkte saada, ning hinda, kaua nende sooritamiseks võiks aega kuluda.
2. Võiksid esmalt täita need ülesanded, millega sa kiiremini toime tuled. Näiteks ära klammerdu liialt arutluse kirjutamisse, kui selle tagajärjel jääd sa ajahätta teiste ülesannete täitmisel.
3. Loe kogu töö pärast kindlasti üle, et vaadata, kas mõni ülesanne pole jäänud kahe silma vahele.
4. Kuna eksamil saad kasutada Eesti Vabariigi Põhiseadust, siis õpi seda eelnevalt tundma, et suudaksid eksami ajal vajalikku infot kiiresti leida.
5. Usalda oma mälu, kuid võimaluse korral kontrolli teadmisi eksamil lubatud materjalide abil.
6. Kui sulle tundub, et mõnele küsimusele ei oska täies mahus vastata, ära sellepärast veel täiesti vastamata jäta. Mõnikord ei taheta sult ainult täpset vastust, vaid oodatakse ka sinna juurde kuuluvaid arutlusi ning kommentaare, millega suudaksid täpset vastust teadmata siiski toime tulla.
7. Kui eksamitöös on lubatud ning jäetud ruumi kavapunktide kirjapaneku jaoks või mustandi koostamiseks (näiteks arutluse puhul), märkmete ja allajoonimiste tegemiseks (nt töötamisel allikatega) või arvutuste ja teiste abitehete tegemiseks (nt ülesannete täitmisel, lahendamisel), siis kasuta neid võimalusi.
8. Jälgi, et su käekiri oleks loetav, sest vastasel korral su tööd ei loetagi!

ARUTLUS

JUHISED

Arutlus peab näitama eksamitöö sooritaja silmaringi, lugemust, isikliku arvamuse olemasolu, eeldab loovust, nõuab mõtete väljendamise oskust. Arutlus on seda tüüpi ülesanne, mille puhul saad kasutada kõikides ainetes õpitut.

Ühiskonnaõpetuse alane arutlus pole lihtsalt millegi kirjeldus või lihtsa ülevaate andmine. See on analüüsi sarnane kirjutis, mis eeldab, et sa kirjutades otsid vastust küsimustele miks?, kuidas?, mille pärast?, seoses millega?, kelle jaoks? jne.

Arutlust saab kirjutada teemal, mida sa tunned, mille kohta sul on enda arvates piisavalt teadmisi. Näiteks kui sa valid teema **Kuidas saada miljonäriks?**, on vaja mõista, et kirjutada ei tule täpselt sellest, kuidas omandada miljon krooni, vaid laiemalt, sellest, kuidas saada väga rikkaks. "Miljonär" on väga rikka inimese sünonüüm, olenemata sellest, kui palju tal täpselt vara on. Teemakohane kirjutis peaks näitama, et kirjutaja tunneb ühiskonna majandussüsteemi ja selles olevaid võimalusi: teab raha teenimise, säästmise, investeerimise, päranduse saamise või loteriil võitmise ja hasartmängude abil rikastumise võimalusi. Oskab tuua konkreetseid näiteid. Iga arutlus peab sisaldama hinnangut ja isiklikku seisukohta kirjeldatava nähtuse suhtes. Antud teema puhul võiksid sa anda näiteks hinnangu sellele, milline on praegu Eestis või ka maailmas laiemalt võimalus miljonäriks saada.

Õpikutes on sellest probleemist kirjutatud sotsiaalse mobiilsuse ning ühiskonna majandussüsteemi teemade all, näitamaks, milline ühiskondlik korraldus annab indiviididele võrdseid võimalusi materiaalsete väärtuste omandamiseks.

Kui sa kirjutad teemal **Miks on oluline minna valima?**, tuleb sul mõista, et see pole jutt ostukeskusesse punast või kollast värvi särki valima minemisest, vaid eeldatakse kirjutamist demokraatliku ühiskonna toimimise põhimõtetest – valimise tähendusest demokraatia jaoks.

Kõik ühiskonnaõpetuse alased arutlused võiksid sisaldada hetkel ühiskonnas aktuaalseid teemasid ja valupunkte.

Arutlusel on peale pealkirjale vastavuse ja sisukuse olulised ka vorm ja õigekiri. Kõikide nende külgede hindamiseks on ühiskonnaõpetuse riigieksami komisjon koostanud hindamisjuhend. Juhendi järgi hinnatakse eksamiarutlusi järgmiselt:

Töö struktuur – 3p

- 1 p - esitatud on ainult teemaarendus, töö ei ole struktureeritud
- 2 p - töö on struktureeritud, kuid ülesehituses puudub tervik ja loogika (puudub sissejuhatus või lõppsõna)
- 3 p - ülesehitus on üldnõuetele vastav (sissejuhatus, teemaarendus, kokkuvõte)

Teadmised ja näited – 4p

- 1 p - on esitatud mõni juhuslik fakt
- 2 p - esitatud piisavalt näiteid või fakte teema mõtestamiseks
- 3 p - näidete, faktide hulk on piisav ja nende valik põhjendatud
- 4 p - ilmneb eruditsioon ja lugemus

Probleemi väljaarendamine, arutus, analüüs – 5p

- 1 p - töö on kirjeldava laadiga, vastab teemale
- 2 p - probleem on käsitletud
- 3 p - välja on toodud iseloomulikud näited
- 4 p - arutus on analüüsiva iseloomuga: võrdlus, seosed
- 5 p - probleem on välja arendatud: üldistused, põhjendused

Isiklik arvamuse olemasolu ja selle põhjendatus – 3p

- 1 p - oma arvamuse olemasolu
- 2 p - oma arvamuse kinnitamine mõne näitega
- 3 p - arvamuse põhjendamine, oskus kaitsta oma seisukohti

Järeldused – 3p

- 1 p - on esitatud lihtsamad järeldused
- 2 p - järeldused tulenevad arutluse käigust
- 3 p - järeldused on põhjendatud ja argumenteeritud

Stiil ja õigekiri – 2p

- 1p - esineb üksikuid eksimusi või ebakorrektsust
- 2p - sõnastus ja kirjavõis on korrektne

Arutluse pikkuseks on 1-2 A4 lehekülge. Alla ühe lehekülje pikkust arutlust ei hinnata. Arutluse sisu peab olema kooskõlas Eesti Vabariigi Põhiseaduse üldise vaimuga.

Nii nagu inimesed ühiskonnas üldse on ka hindajad oma erinevate arvamuste ja väärtushinnangutega. Võib juhtuda, et hindaja peab töö struktureeritust nõrgaks või arvab, et kirjutaja oma hinnanguid on liiga vähe või need pole piisavalt asjakohased. Et hindamine ei jääks subjektiivseks, loeb igat tööd kaks hindajat. Kumbki ei tea teise antud punkte, arvesse läheb kõrgem tulemus. Kui kahe hindaja pandud hinnete vahe on suurem kui 5 punkti, hindab tööd veel kolmaski hindaja.

KUIDAS ASUDA ARUTLUST KIRJUTAMA JA KUIDAS KIRJUTADA HEA ARUTLUS?

Mõtisklegem näiteks, kuidas kirjutada arutus teemal **Rahvastiku vananemine kui ühiskonna probleem**.

Kui asuda kirjutama, tuleb meeles pidada, et igal arutlusel peab olema kindel struktuur (ülesehitus): sissejuhatus, teema arendus ning lõppsõna ehk kokkuvõte.

Sissejuhatuses tuleb selgitada, mida kirjutaja rahvastiku vananemise all mõistab. Kuna ühiskonnaõpetuse arutlusteemasid on võimalik avada mitmest vaatenurgast, peaks õpilane siin tutvustama/selgitama/avama ka seda, millisest vaatenurgast ta antud juhul lähtub. Kas majanduslikust (suureneb tööeas välja jõudvate inimeste osakaal), rahvastiku püsijäämise seisukohast (rahvus sureb välja), sotsiaalsest (kuidas tagada pensionäridele pension ja inimväärne elu ning turgutada sündimuse tõusu) või eetilise (vanade inimeste väärtustamine ühiskonnas) vaatenurgast. Võimalusi on veelgi.

Teema arendamiseks tuleb valitud vaatenurgast tulenevalt püstitada enda jaoks asjakohased küsimused, millele vastates kujunebki arutlus. Antud teemal kirjutades võiksid küsimused olla näiteks sellised:

- c) Keda üldse lugeda vanaks inimeseks?
- d) Milline on vanade roll/positsioon ühiskonnas?
- e) Milliseid probleeme toob ühiskonnale kaasa vanade suhteliselt suur osakaal?
- f) Kas rahvastiku vananemine on Eesti jaoks probleem?
- g) Kui palju on meie ühiskonnas vanureid?
- h) Millised on ühiskonna vananemise põhjused?
- i) Kas vanaks olemine on ühiskonna jaoks probleem?
- j) Kuidas ühiskond selle probleemiga toime saab tulla?
- k) Missuguste ühiskondade/riikide probleem see veel on?
- l) Kuidas tagada vanadele inimestele inimväärne elu?
- m) Kuidas tagada rahvastiku püsijäämine ühiskonna üldise vananemise olukorras?

Kõik see peab olema toetatud faktidega ning sisaldama sinu seisukohti. Loomulikult peab arutlus olema grammatiliselt korrektne.

Lõppsõna peab sisaldama su isiklikku hinnagut ning võtma lühidalt kokku teema arenduse. Seal ei tooda enam juurde uusi mõtteid ega ideid. Lõppsõna ei tohi minna vastuollu sissejuhatusega ja teema arenduses väidetuga.

HÄSTI KIRJUTATUD ARUTLUSTE NÄITEID

Järgnevalt on esitatud viis 2002. aasta ühiskonaõpetuse riigieksamil kirjutatud arutlust. Neist neli on kirjutatud samal, vananemise teemal, üks on teise sisuga. Püüa töid eelpool toodud hindamisjuhendi järgi hinnata. Jälgi, kas tööd sisaldavad sissejuhatust, teema arendust ja kokkuvõtet? Kas töödes toodud väited on õiged ning toetatud faktidega? Kas kirjutaja mõttekäik on loogiline? Kas tööd sisaldavad kirjutajate isiklikke seisukohti? Kas järeldused tulenevad sisust?

Need arutlused on kõik saanud 17 või rohkem punkti maksimaalsest 20-st – üks ka lausa 20 punkti. Suudad sa öelda, mis jäi ühes või teises töös vajaka, et seda ei hinnatud maksimaalse 20 punktiga. Mõttele, mida sina nende tööde puhul oleksid teinud paremini.

Rahvastiku vananemine kui ühiskonna probleem - I

Inimesi sünnib ja sureb iga päev. Need kaks juhtu puudutavad meid kõiki, nad on saanud või saavad meile osaks kohe päris kindlasti. Elu algus ja lõpp tähistavad meie maapealse teekonna otspunkte ning nende vahele jääb inimese areng, vananemine. Oma essee tahan välja tuua ühe ühiskonna probleemi, mis tänaseks on kasvanud väga suureks — rahvastiku vananemine.

Milles seisneb see probleem? Ühiskonna liikmete vananemine tähendab seda, et vanurite osakaal elanikkonna hulgas on mitmeid kordi suurem noorte hulgast. Võib küsida, mis on selles halba, olgugi, et tegemist on üsna lihtlase küsimusega. Iseenesest pole vanurites midagi halba. Vanaisad, vanaemad — kes meist neid ei armastaks. Probleem peitub hoopiski rahas. Pensionärid saavad pensioni, mida maksab neile riik. Raha eelarvesse tuleb aga maksudest, mis peetakse kinni töötava elaniku palgast. Seega põhimõtteliselt on noored need, kes peale oma pere toidavad ka ühiskonna vanureid. Siin ilmnebki probleem. Kui rahvastik on suhteliselt vana, siis rahva maksukoormus kasvab, tagamaks kõigile pensionäridele väljateenitud toetust. Vastuolu tekkimine ühiskonnas on paratamatu, kõik tahavad elada võimalikult hästi. Kuidas olukorda lahendada? Selge on see, et lihtsalt soovituselga “Sünnitage rohkem lapsi!” midagi muuta ei saa, võttes arvesse riikide suhteliselt väikesed lapsetoetused. Lahendus, mis on välja pakutud ning ka koheselt kehtima hakkab, on kogumispension. Selle mõte seisneb selles, et iga töötav inimene tagab endale ise pensioni. Sellel süsteemil on kolm sammast. Esimene neist tähendab, et kodanik saab tulevikus täiesti tavalist pensioni. Teine seisneb selles, et inimene maksab 2% oma palgast pensionifondi ning riik lisab 4%. See samm on nüüd kohustuslik. Kolmas on vabatahtlik, inimene maksab veel oma pensionifondi lisa, saamaks suuremat toetust tulevikus. Kolmanda samba kasutamine on vabatahtlik. Siiski ka see süsteem ei pruugi tagada inimestele kindlustunnet tulevikuks, sest keegi ei suuda anda garantiid pensionifondide püsijäämisele. Rahvastiku vananemise probleem on omane eelkõige arenenud riikidele. Miks? Vastus lihtne, kodanikud, pered elavad oma elu. Tehakse karjääri, reisitakse, nauditakse luksust. Üsna loogiline, et sellise elustiili puhul pole järelekasv esmatähtis. Palju on räägitud abordi mõjust rahvastiku vananemisele. Olen nõus, et soovimatu rasedusega puutuvad kokku liiga paljud, kuid samas, kellele teevad heameelt lastekodudes elavate kodanike suured hulgad. Leian, et abortide keelustamine ei lahenda rahvastiku vananemise probleeme, sest täisväärtuslikku elu elavad siiski lapsed, kellel on armastav pere. Kui väikest ilmakodanikku ennast pole armastatud, siis tekib temalgi tunne, et miks peab ta armastama ühiskonda.

Rahvastiku vananemine on kindlasti ühiskonna probleem. Noori, kes vanureid ülal peavad, napib, mistõttu tekibki probleem, et maksud kujunevad liiga kõrgeks ning täisväärtusliku elu tagamine muutub keeruliseks lahendeks sellel probleemil on pakutud, kuid milline on õigeim, parim, kindlaim eks seda näitab aeg. Kõige lihtsam on sünnitada lapsi, mitte teha aborte, kuid iga kodanik toimib siiski enesest lähtuvalt ega mõtle alati tulevikule. Arvan, et lähiajal sellele probleemile lahendust ei leita, sest ega kogumispensiongi muuda olematuks vananemist. Ühiskond peab looma soodsaid võimalusi laste sünnitamiseks võib – olla siis muutub midagi.

Rahvastiku vananemine kui ühiskonna probleem - II

Arenenud riikides on esile tõusnud seoses meditsiiniabi ja sotsiaalpoliitika arenemisega suur vanurite osakaal. Selline rahvastiku püramiidi ebaproportsionaalsus võib tekitada mitmeid ühiskondlikke probleeme. Traditsiooniliselt on austatud vanemaid inimesi, kes on elukogenud ja kelle töö vilju me praegu tajume. Kuid olukord ei ole enam nii must- valge kui minevikus, tööaliste osatähtsus rahvastikust aina väheneb ja töölised peavad aina enam pensionäre üleval pidama. Samas ei ole helge ka praeguste tööliste ja tulevaste pensionäride elu, sest peamiselt arenenud riikides, kus on rahvastiku vananemine kõige suurem probleem on enamasti negatiivne või nõrgalt positiivne tase. Seega praeguste tööliste pensioni teenijaid vähe. Samas vähe arenenud riikides on enamasti suur osatähtsus traditsioonidel ja ka seal hakkab rahvastiku vananemine toimuma seoses peamiselt humanitaarabiga. Seal teeb raskeks probleemi lahendamise just nende traditsioonid. Lõpuks hakkab maailmas vähenema sotsiaalsete tagatiste hulk.

Probleemi ei saa kaotada lihtsalt meditsiiniabi kaotamisega juba inimlikel põhjustel, seega tuleb otsida teisi teid, millede leidmiseks on korraldatud ka mitmeid ülemaailmseid nõupidamisi. Praeguse hulga vanurite juures peaks olema rohkem töölisi, üheks lahenduseks saame siin pensioniea tõstmise, kuid seda ei saa teha lõputult. Tuleviku probleemide eest võiks meid kaitsta kõrge sünnimus (rohkem tulevasei töötajaid), kuid juba

praegugi ähvardab meid ülerahvastus. Sotsiaalsete tagatiste saamiseks on ilmselt kõige mõttekam panna rahvast endale ise pensionipõlve kindlustama praeguste säästudega. Seda püütakse teha ka praegu Eestis pensionifondide kaudu. Üks ebameeldiv variant on veel loodusseaduste poolt tekitatav regulatsioon: epideemiate ja looduskatastroofides, aga ka näiteks sõja tõttu tekkinud näljahädades hukuvad just kõige nõrgemad, mida vanemad inimesed kindlasti on. Seega peab praegune põlvkond olema töökam, kui eelmina ja hoolega kaaluma s oma samme.

Seega ei saa öelda, et rahvastiku vananemine on vaid mingi inimgrupi või poliitikute probleem. Rahvastiku vananemine puudutab meid kõiki ja on seega ühiskonna probleem.

Rahvastiku vananemine kui ühiskonna probleem - III

Nii Eestis kui ka teistes Euroopa riikides s on levimas tendents, et rahvastik vananeb, ning see on tänapäeval üks tõsisemaid ühiskonna probleeme.

Rahvastiku vananemine, mis iseenesest tähendab, et sündivus on madal ja pensionäride osakaal suur, võib tulevikus viia olukorrani, kus pole piisavalt tulumaksu maksjaid ja seeläbi pole ka võimalik riigil maksta pensione. Et säärase olukorda vältida, kehtestati sel aastal kohustuslik kogumispension, mille tarvis maksab iga töövõtja oma palgast teatud protsendi pensionifondi ja riik lisab sellele omalt poolt juurde.

Kahjuks ei aita kohustuslik kogumispension kaasa ühiskonna vananemisprotsesse peatamisele. Peamine prioriteet on ikkagi sündivuse tõstmine, mida erakonnad osavalt oma huvides ära kasutavad, lubades 1000—krooniseid lapsetoetusi. Utoopiline? Näib nii, sest ega kõrgepalgaline lase ennast sellest mõjutada. Hoopis tõenäolisem on, et pead tõstavad sotsiaalselt ebakindlad isikud. Joodikutele kujuneks sellest tulus teenimisallikas ning sünniks juurde aina rohkem lapsi, kes hiljem hooletusse jäätaks.

Mõtule näib, et eelkõige tuleks rahvastiku vananemise probleemiga võidelda läbi erudeeritud ja kõrgharidust omavate noorte, kes suudavad oma lastele kindlustada inimväärilise elu. Nende motiveerimine on aga oma jagu raske, sest tänapäeva ühiskonnas soovivad kõik eelkõige karjääri teha ja ametiredelil võimalikult kõrgele ronida. Töö kõrvalt pahatihti ei jäägi aega perekonnale mõelda.

Ühe võimaliku lahendusena on välja pakutud ka abortide keelustamine, tuginedes põhimõttele, et igaihel on õigus elule, aga siiani pole miski muutunud ning näikse, et niipea selles valdkonnas regulatsioone ei toimu.

Vaatamata väljapakutud alternatiividele, pole siiani rahvastiku vananemist suudetud pidurdada ning seni, kuni sündivus ei suurene, jääb ta üheks tugevamaks valupunktiks, mille eest vastutab kogu ühiskond.

Rahvastiku vananemine kui ühiskonna probleem - IV

Rahvastiku vananemisega seisab silmitsi enamik Euroopa riike. Ka Eestis ennustatakse seda probleemi järgmise põlvkonna või paari jooksul esile kerkivat. Mis on põhjutanud selleise olukorra ja kuidas saaks seda lahendada?

Rahvastiku vananemise juured on eelkõige nendes faktorites, mille tavaliselt nähakse arenenud maade eeliseid: pikk eluiga ja madal sündmus. Globaalprobleemide, nagu ülerahvastatuse, valguses peaks sellisel tasakaalustatud ühiskond ja ainult kiiduväärt olema. Millest üldse tekivad probleemid?

Pikk eluiga tähendab riigi majanduspoliitilisest küljest vaadata aga seda, et riiklike pensionide hulk rahalist kulu arvestades aina suureneb ja nõuab eelarvest järjest märgatavamaid summasid. Samas piirab madal sündimus töövõimelise elanikkonna osakaalu ning saadavat maksutulu. Lõpuks võib kätte jõuda olukord, kus ülalpeetavaid on rohkem kui ülalpidajaid.

Situatsioon ei tohiks aga kunagi jõuda nii drastilisse järku. On olemas mitmeid vahendeid leevendamaks rahvastiku vananemise mõju ühiskonnale. Kahjuks pole praegusel ajal siiski võimalik kõrvaldada probleemi ennast so rahvastiku vananemist.

Üks võimalus probleemi lahendamiseks on näiteks tööjõu suurema sissevoolu võimaldamine. N Nõnda oleks riigis rohkem töötajaid, seega ka rohkem maksumaksjaid ja ülalpeetavate arvu liiga suureks paisumist pole karta. Samas võib selline lahendus viia aga immigrantide arvu suurenemisele, kuni see ületab põlisrahva arvu. Seega võib selline kurss viia rahva kadumisele ning asendumisele sisserännanutele.

Teine võimalus, mida on mitmel pool Euroopas kasutatud ning mida ka Eesti sisse viiakse, on riiklike pensionide osa järk-järguline vähendamine, asendades need isiklike kogumispensionitega. Nõnda investeerib igaiüks juba töötades oma vanaduspõlve ning tema pensionit ei ohusta tööjõu arvu langus riigis. Samas pakub see võimalus varianti jätta töötava elanikkonna maksud tõstmata ja siiski koguda piisavalt raha riiklike ülesannete täitmiseks.

Nagu näha on rahvastiku vananemine tõsiseks väljakutseks praegusele ühiskonnale. Selge on ka see, et ilma aegsate lahenduste leidmiseta võib sellest teemal saada raske probleem. Ometi on olukorra lahendamiseks mitmesuguseid võimalusi ja on rõõmustav tõdeda, et Eesti Vabariik on probleemi peale juba varakult mõelnud ning vastavad meetmed kasutusele võtnud.

Kas Eestis on võimalik saada ajalehepoisist miljonäriks?

Sama pealkirja võiks sõnastada ka nii: kas vaesus sünnitab vaesust ja rikkus rikkust?

Ajalehepoisid ja miljonär on stratifikatsiooni jaotuses vastandlikud, äärmuslikud, kelle vahele jääb tavaliselt keskklass, mis on oma eluga suhteliselt rahul. Ajalehepoisid vireleb riskigrupis, mis on süvenenud Eesti

taasiseseisvumisega 90-ndate alguses. Väidetavalt oli just taasiseseisvumisega kaasnenud krooni kasutuselevõtt see asjaolu, mis muutis rahva järsku vaeseks. (vahetada sai ainult osa rahast, ülejäänud võis nõ ahju visata). NSV Liidu koosseise kuulumise ajal, mis ei olegi sajandeid tagasi arvas ligi kaks kolmandikku end kuuluvat keskmisest kõrgemasse klassi, peale liidu lagunemist leidis sama palju inimestest end alamklassist, siit ka rahulolematust Eesti riigiga.

Äärmuslike (alam- ja kõrgklassi) gruppidel on üksteise suhtes negatiivsed hoiakud. Nimelt arvavad vaesed, et rikkad on petised, varimajandusega tegelejad, ebaausad jne ning rikaste arvates on vaeste seisukord põhjustatud nende eneste laiskusest, harimatusest, töötahte puudumisest jne. Tegelikule ei ole maailm sugugi nii must – valge. Sotsioloogide uuringud on näidanud, et vaestest peredest väljakasvanud lapsed on omaks võtnud oma vanemate mõttemaailma, neil puudub piisav auahmus, eneseteostustahe, loomulikult ka majanduslikud ressursid. Rikkad seevastu on harjunud nõ teisi jalge alla tallama, minnakse võidu peale välja, samuti on neil väga kõrge enesehinnang. Töökoha saamisel loevad nii mõneski kohas perekondlik päritolu (see on aga diskrimineerimine, inimõiguste rikkumine). Rikkurid ei tohiks vaestele ülalt alla vaadata, vaid pigem mõtlema välja võimalusi, kuidas aidata abivajajaid. Kaasaegses ühiskonnas on aga tihti nii, et leitakse, et igaiüks on oma õnne sepp (liberaalne maailmavaade) ning keegi ei soovi uppujale õlekõrt ulatada.

Mida, kes peaks olukorda parandama? Leian, et valitsus peaks püüdma oma riiki, seeal hulgas ka kodanikke, päästa. Selleks on ju mitmeid võimalusi. Näiteks tuleks ümber korraldada maksusüsteem, mis aitaks inimarengu indeksit tõsta (Rootsis on see õnnestunud). Teiseks võiks valitsus eelarvet korrigeerida ning teha ümberjaotusi, sest selleks, et riik stabiilne oleks peavad kõik harud olema tasakaalus. Mingi haru eelistamine, nagu näiteks II maailma sõja ajal Venemaal, kus primaarseks seati rasketööstus, viib terve majanduse tasakaalust välja.

Kolmandaks. Eesti on Vabariik, mis on rajatud vabadusele, õiglusele, kaitseks sisemisele ja välimisele rahule, kus kõrgeima võimu kandjaks on rahvas: korraldage küsitlusi, laske rahval sõna sekka öelda, mitte ainult saadikute kaudu Riigikogus.

Neljandaks peaks riik soodustama ümber - ja täiendõpet, looma uusi töökohti (lastes esitada kultuurilisi asutusi, parke).

Loomulikult ei sea riik kõike ära teha, sest Eesti on ikkagi pluralistlik kodanikuühiskond. Inimesel peaksid olema ka teatud eeldused rikkaks saamiseks: töötahe, kõrge enesehinnang, usk endasse, kõrg- või vähemalt kutseeri haridus, aktiivsus väljaspool kodu, õpihimu jne.

Kui Eesti riik ei toeta oma kodanikke, siis võivad need muutuda heitunuks. Probleem ei kao kuhugi, sellele tuleb näkku vaadata ja mida varem, seda parem.

Kokkuvõtlikult arvan, et Eestis on võimalik ajalehepoisist miljonäriks saada, kui riik pisut rohkem tegeleks mitteaktiivse töötajaskonnaga ning püüaks innustada inimesi ettevõtlikkusele, mis tänapäeva maailmas on väga oluline ressurs maa ja kapitali kõrval. Meeles tuleks pidada seda, et inividid moodustavad riigi ning riigi edukus sõltub samuti tema kodanikest. Nagu küla koerale, nõnda koer külale; julge hundi rind on rasvane.

TEEMAD, MILLEL KIRJUTAMIST VÕIKSID SA PROOVIDA NING SIIS LASTA OMA TÖÖD
KLASSIKAASLASEL VÕI ÕPETAJAL HINDAMISJUHENDE JÄRGI HINNATA

Kus on Euroopa Liidu piirid?
Kas inimesed on seaduse ees võrdsed?
Kodanikuks olemise rõõmud ja raskused.
Õiglase õiguse võimalikkusest.
Kas meedia on kontrollitav?
Mitmekultuurilise ühiskonna voorused ja puudused.
Piiridega või piirideta?
Demokraatia – populism.
Kas demokraatia peab alati olema rahva tahe?
Mehena / naisena kaasaegses ühiskonnas.
Monarhia puudused ja voorused.
Kui minu sõber on terrorist/narkomaan.
Kas ühiskonna väärtused on õiglaselt jaotatavad?
Piiritu tolerantsus?!
Inimese vabadus – kas müüt või tegelikkus?
Kes vastutab alaealise pahategude eest?

TÖÖ ALLIKATEGA

JUHISED

Ühiskonnaõpetuses on allikateks väga erineva iseloomuga materjalid, mis kajastavad kaasaja ühiskonna toimimist. Ajaloo õppeaine allikaid saab käsitleda ühiskonnaõpetuse allikatena juhul, kui nende abil selgitatakse või analüüsitakse kaasaega. Ühiskonnaõpetuse allikateks on:

- a) õigusaktid (seadused, määrused, korraldused jne.);
 - b) lepingud;
 - c) statistilised andmed kõige erinevamal kujul (diagrammid, tabelid, aruanded jne.);
 - d) fotod;
 - e) ühiskonnateemalised karikatuurid;
 - f) artiklid kirjutavas ja elektroonilises pressis;
 - g) erinevate huvirühmade suuliselt edasi kantavad tõdemused;
 - h) hinnangud (näiteks intervjueeritavate arvamused, teooriad);
- jne.

Allikatega töötamisel eeldatakse: nendes sisalduva informatsiooni üles leidmist, selle info mõistmist ühiskonna kontekstis ning suutlikkust läheneda allikas sisalduvale teabele kriitiliselt. Kergem on allikaid analüüsida neil, kellel on laiem silmaring. Nad tunnevad taustsüsteeme, suudavad informatsiooni õiges (ühiskonna seisukohast lähtuvas) kontekstis kasutada ning allikaid paremini mõista ja analüüsida.

Allikatega töötamine tähendab oskust neid võrrelda, eeldab nende kohta käivate küsimuste õiget ja täpset mõistmist. Niisuguste ülesannete eesmärk on välja selgitada, kas ja kuidas õpilane mõistab üksiksündmusi, ühiskonnas toimuvaid protsesse ning oskab näha sündmuste vahelisi seoseid (sarnasusi - erinevusi, põhjusi - tagajärgi, Eestis ja maailmas toimuvat), suhetades ennast antud protsessidega ning võtta seisukohti, anda hinnanguid, pakkuda lahendusteid. Allikatega töötamine nõuab allikakriitilist lähenemist: allika tekke motiivide ja põhjuste mõistmist, allikas sisalduva teabe usaldatavuse hindamist, allika olulisuse/aktuaalsuse hindamist ning allikas sisalduvate andmete piisavuse määratlemist millegi üle otsustamiseks.

KUIDAS ALLIKATEGA TÖÖTADA?

1. Pane tähele, et eksamitöösse trükitud allikas on sinu töövahend. Sa tohid sellele teha märkusi, allariipsutusi jne. Arvesta, et eksamitöö allikate lehte säilitatakse hiljem koolis.
2. Loe kogu ülesanne algusest lõpuni sõna-sõnalt läbi ning tutvu seal sisalduva allikmaterjaliga.
3. Loe uuesti läbi ülesande juurde kuuluv küsimus ning veendu, et sa sellest täpselt aru saad. Küsimusest õigesti aru saanuna on sul võimalik allikatest vastuseid leida.
4. Kui on antud juhised hindamise kohta (nt. mitu punkti on võimalik ülesande eest saada), siis tee kindlaks, mille eest sa punkti saad.
5. Vastamisel on oluline, et vastus oleks võimalikult lühike ning üheselt mõistetav täislause. Jälgi, kas sinult tahetakse saada üksikasjade väljatoomist, võrdlust või üldistusi.
6. Kui sa ei ole mõne ülesande puhul endas kindel, ära kohku ega jäta kõike vastamata. Kindlasti on igas ülesandes midagigi, mida sa oskad. Valesti vastamist pole vaja karta, sest valede vastuste eest punkt maha ei võeta.

ÜLESANDEID ALLIKATEGA TÖÖTAMISE HARJUTAMISEKS

Käesolev harjutusvara ei ole mõeldud n-ö. ühekordseks kasutamiseks. Seetõttu pole siia hea ka märkmeid teha või ülesannete lahendusi sisse kirjutada. Täidetavad tabelid, lüngad lausetes, kontuurkaardid jms. on selleks, et näidata, missuguses vormis ülesanded riigieksami töös võivad esineda ning missuguses vormis tuleb neid lahendada. Käesolevas kogumikus olevate ülesannete lahendamiseks võta eraldi paber. Küll tuleb aga ühiskonnaõpetuse riigieksami töös ülesannete lahendused trükitud tööülesandele enesele kirjutada. Eksamitöös on ka lisaruumi selleks, et teha märkmeid või arvutusi.

ÜLESANNE 1

B.

“Eestis ja Euroopa riikides on erinevad käibe- ja tulumaksu määrad, üheski EL riigis ei ole maksupoliitika ja -määrad samad mis teises. Maksude reguleerimine kuulub liikmesriikide pädevusse ja on oluline osa nende suveräänsusest,” ütles eurointegratsioonibüroo juhataja Henrik Hololei.

“EL tasemel on tegeldud vaid teatud aktsiisimaksude, nagu mootorikütuse-, tubaka- ning alkoholiaktsiisi, samuti käibemaksu arvutamise meetodika ühtlustamisega ja käibemaksuvabastuste nimekirjaga,” lisas ta.

...

Toivo Tänavsuu. Euroopa Liit jätab liikmete maksumäära ühtlustamata. Eesti Päevaleht, 12. november 2002, lk. 15

C

EL-is sõltub meie maksukoormus pigem sellest, millised erakonnad on võimul. Eduka majandusarengu korral on Eestil võimalik kaudsete maksude suurema laekumise puhul vähendada muid makse või tõsta tulumaksuvaba sissetulekut.

...

Sii Kallas. Maksud sõltuvad võimulolijast. Eesti Päevaleht, 12. november 2002, lk. 15

- Milliseid makse on diagrammi (allikas A) ja ajaleheartikli (allikas B) katkete põhjal riikides sisse seatud?
- Süsteematiseeri need a) eraisikute ja b) ettevõtete maksudeks.
- Millises riigis on diagrammi (allikas A) andmetel:
 - kõige kõrgem ettevõtte tulumaks,
 - kõige kõrgem eraisiku tulumaks,
 - kõige madalam ettevõtte tulumaks,
 - kõige madalam eraisiku tulumaks?
- Kanna need riigid konturkaardile!

- e) Millise kokkuvõtliku järelduse teed EL-s ja kandidaatriikides kehtivate maksude kohta?
- f) Millised Eestis kehtivad maksud on diagrammil kajastamata?
- g) Milliseid üldist maksukoormust puudutavaid järeldusi ei tohi antud diagrammi põhjal teha? Miks?
- h) Mis võiks juhtuda Eesti maksupoliitikaga Eesti liitumisel EL-ga? Kas nõustud H. Hololei arvamusega allikas B? Põhjenda vastust.
- i) Mida tähendab ettevõtte tulumaksu puudumine Eestis
 - siinse ettevõtja jaoks,
 - Eesti riigi jaoks,
 - teiste riikide ettevõtjate jaoks,
 - teiste riikide jaoks?
- j) S. Kallas väidab, et maksud sõltuvad võimulolijast (vt. allikas C). Millised on Eesti erakondade seisukohad üksikisiku tulumaksu osas?
- k) Missugust maksupoliitikat pooldad sina? Miks?
- l) Kes kehtestab maksud? Too kaks näidet.

ÜLESANNE 2

A

Eesti Päevaleht, 11. november 2002

B

Aga see, mis toimub võimasel ajal Tallinna vanalinnas, on ennekuulmatu. Keset vanalinna Viru tänaval peksti läbi auväärnes eas poliitik, keset päeva rünnati Bremeni käigus lapseootel naist. (Politseinikud sai röövlid kätte pandimajast, kuhu võimased läksid naiselt ära võetud mobiiltelefoni pakkuma.)

...

P. Hõbemägi Keset linna kangiga pähe. Eesti Päevaleht, 11. november 2002

- i) Sõnasta karikatuuri põhjal ühiskonnas esinev probleem.
- j) Mille põhjal (vaadates pilti) sa nii otsustasid?
- k) Kas tegemist on ka praegusel ajal aktuaalse probleemiga? Põhjenda?
- l) Keda sümboliseerib lumememm? Miks sa nii arvad?
- m) Miks sinu arvates karikaturist selle pildi joonistas? Millised on ühiskonna ootused, mida karikaturist väljendab?
- n) Kasuta allikal A kujutatud probleemi ning allikas B toodud teavet ning otsusta, milline on olukord linnas ja kuidas ametkonnad sellega tegelevad.
- o) Mida sina linnapeana/politseiametnikuna olukorra lahendamiseks teeksid?

ÜLESANNE 3

Võrdle Eesti Vabariigi 1920., 1933., 1937. ja 1992. aasta Põhiseaduse sätteid rahva osaluse määra st. teostamisel, st. tee kindlaks, kuidas rahvas võimu teostab.

Too välja sarnasused ja erinevused ning kanna need tabelisse.

1920. a. Eesti Vabariigi Põhiseadus.

Peatükk I. Üleüldised määrused.

§ 1. Eesti on iseseisev, rippumatu vabariik, kus riigivõim on rahva käes.

Peatükk III. Rahvast.

...

§ 27. Riigivõimu kõrgemaks teostajaks Eestis on rahvas ise oma hääleõiguslikkude kodanikkude näol. Hääleõiguslik on kodanik, kes on sanud kaksikümmend aastat vanaks ja on olnud vahetpidamata vähemalt ühe aasta Eesti kodakondsuses.

...

§ 29. Rahvas teostab riigivõimu: 1) rahvahääletamise, 2) rahvaalgatamise ja 3) Riigikogu valimise teel.

1933. a. Eesti Vabariigi Põhiseaduse muutmise seadus. Eesti Vabariigi Põhiseaduse §§ 87 – 89 alusel Eesti rahvas otsustas:

Eesti Vabariigi Põhiseaduse sissejuhatav osa, §§ 29, 36, 39, 41, 42, 43, 44, 51, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 75, 76, 81, 82, 86 ja peatükk V pealkiri muuta ja panna maksma järgmises redaktsioonis:

...

§ 29. Rahvas teostab riigivõimu: 1) rahvahääletamise, 2) rahvaalgatamise, 3) Riigikogu valimise ja 4) Riigivanema valimise teel. Rahva hääletamisest, Riigikogu valimisest ja Riigivanema valimisest osavõtt on vabatahtlik.

...

1937. a. Eesti Vabariigi Põhiseadus.

1. peatükk. Üldeeskirjad.

§ 1. Eesti on iseseisev ja sõltumatu vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas.

3. peatükk. Rahvas.

...

§ 34. Kõrgeimat riigivõimu teostab Eesti rahvas hääleõiguslike kodanikkude kaudu.

§ 35. Rahvas teostab riigivõimu:

Vabariigi Presidendi valimisega §40 alusel;

Riigivolikogu valimisega;

kohalikkude omavalitsuste esindajatekogude valimisega §123 alusel;

rahhahääletusega.

...

1992. aasta Eesti Vabariigi Põhiseadus.

I peatükk. Üldsätted.

§ 1. Eesti on iseseisev ja sõltumatu demokraatlik vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas.

...

III peatükk. Rahvas.

...

§ 56 Kõrgeimat riigivõimu teostab Eesti rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

1) Riigikogu valimisega;

2) rahvahääletusega.

1920	1933	1937	1992
SARNASUSED			
Sõnasta kokkuvõtlikult, milles seisenevad kõigi nelja Põhiseaduse peami-sed sarnasused:			
ERINEVUSED			
Sõnasta kokkuvõtlikult, milles seisnevad kõigi nelja Põhiseaduse peami-sed erinevused:			

ÜLESANDED

JUHISED

Ülesannete eesmärk on kontrollida teadmisi ning nende rakendamise oskust erinevates situatsioonides.

Osa eksamitöö ülesandeid on koostatud valikvastustega ülesannetena, mis põhinevad näiteks Põhiseaduse tundmisel või selle kasutamise oskusel. (Põhiseadus on eksami ajal kasutatav!)

On ülesandeid (avatud küsimused), mille lahendamiseks on pakutud väljavõtteid dokumentidest, tabelitest jms. Ülesanded on grupeeritud ainekavas esindatud valdkondade kaupa, näiteks inimeste võrdsed võimalused ühiskonnas, majandusalased küsimused jne. Valdkonna sees on raskemaid ja kergemaid küsimusi. Püüa vastata esmalt neile küsimustele, mida sa hästi oskad, kuid kasutades kõiki eksamil kasutada olevaid lubatud abimaterjale, püüa lahenda siiski ka kõiki teisi. Mõnele küsimusele tuleb otsida vastust Põhiseaduse erinevatest paragrahvidest. Mitu õiget valikut sul tuleb teha, sellele vihjab küsimus ise ning mõnikord ka konkreetse ülesande eest saadavate punktide arv.

Pane tähele ka seda, et ülesanded võivad olla erinevalt sõnastatud: näiteks küsimusena; lausena, mida peab jätkama või lõpetama; lünklausena; mõne tekstikatke või pildina, mille kohta esitatakse küsimus (I)... Ülesanded võivad ka vormilt erineda. Võidakse tahta kas lihtsalt õige vastusevariandi äramärkimist, õige sisuga lause kirjutamist, väidete ja mõistete õigeteks paarideks ühendamist, tabeli täitmist vms. Mõne ülesande sooritamise võib olla suhteliselt keerukas ja aeganõudev, nt. siis, kui tuleb läbi lugeda tekste või on vaja andmete leidmiseks tutvuda materjalidega ja teha arvutusi. Käesolevas harjutusvaras on muuseas toodud ära ka mõne ülesande vastused, et sa saaksid jälgida mõttekäiku, kuidas õige vastuseni võib jõuda.

Ole täpne! Kirjuta vastused eksamitöös selleks ette nähtud kohtadesse (nt. iga vastus eraldi reale, kui seda ülesande kujundus eeldab). Pane tähele: ülesannete lahendamisel saad sa kasutada ka oma teistes õppeainetes omandatud teadmisi ning oskusi!

ÜLESANDEID HARJUTAMISEKS

1. Kes on Eestis kõrgeima võimu kandja?

- a) Riigikogu,
- b) president,
- c) peaminister
- d) rahvas.

[Eesti Vabariigi Põhiseadus (edaspidi – PS) §1]

2. Kes kuuluvad Eesti Vabariigi Valitsusse?

- a) peaminister ja ministrid,
- b) ministrid ja õiguskantsler,
- c) president, peaminister ja ministrid,
- d) ministrid.

(PS §88)

3. Kellel on Eestis seadusandlik võim?

- a) politseil,
- b) kohtul,
- c) Riigikogul,
- d) valitsusel.

(PS §59)

4. Eesti riigipiire muutvate lepingute ratifitseerimiseks on nõutav:

- a) Riigikogu koosseisu lihthälteenamus,
- b) Riigikogu 2/3 hälteenamus,
- c) Vabariigi Valitsuse heakskiit,
- d) õiguskantsleri soovitus,
- e) riigikohtu lahend.

(PS §122)

5. Eesti kodanik jääb Stockholmis hätta: varastatud on tema dokumendid ja raha. Kelle ülesanne on Eesti kodanikku välisriikides, sh. ka Rootsis, kaitsta ning abistada? Milline järgmistest vastusevariantidest on õigeim?

- a) välisriikides saab loota vaid iseendale;
- b) Rootsis kaitseb Eesti kodanikku vaid Rootsi riigivõim;
- c) välisriikides võib abi saada antud riigi ja asjaomaste rahvusvaheliste organisatsioonide poolt, kuid kohustus oma kodanikku kaitsta on ka Eesti riigil;
- d) kõigis riikides kaitseb võõrriigi kodanikke ainult Rahvusvaheline Punane Rist.

(PS §13)

6. Laste hariduse valikul on otsustav sõna:

- b) vanematel,
- c) koolil,
- d) lapsel endal.

(PS §37)

7. Informatsiooni vaba levitamise õigust võib piirata:

- a) valitsuse kritiseerimise ärahoidmiseks,
- b) ärisaladuse kaitseks,
- c) avaliku korra kaitseks,
- d) perekonna ja eraelu kaitseks.

(PS §45)

8. Kes on Eesti riigipea?

- a) rahvas,
- b) president,
- c) peaminister,
- d) Riigikogu esimees.

(PS §77)

9. Kelle kaudu teostab rahvas kõrgeimat riigivõimu?

- a) kodanike kaudu,

- b) hääleõiguslike kodanike kaudu,
 - c) Eesti Vabariigis elavate hääleõiguslike kodanike kaudu,
 - d) elanike kaudu.
- (PS §56)

10. Riigi kaitsest on seaduses sätestatud alustel ja korras kohustatud osa võtma:

- a) kõik elanikud,
 - b) mehed,
 - c) naised,
 - d) kodanikud.
- (PS §124)

11. Milline väide õiguskantsleri kohta ei ole tõene?

- a) õiguskantsleri nimetab ametisse Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul seitsmeks aastaks;
 - b) õiguskantsler kontrollib seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu ning kohaliku oma-valitsuse õigustloovate aktide vastavust põhiseadusele;
 - c) õiguskantsleril on sõnaõigus Riigikogu istungitel;
 - d) õiguskantsler võib kehtetuks tunnistada põhiseadusega vastuolus oleva õigustloova akti.
- (PS §139, 140, 141 ja 142)

12. Milline väide ei ole tõene?

- a) kohalik omavalitsus valitakse iga 3 aasta järel,
- b) Riigikogu valitakse iga 4 aasta järel,
- c) Vabariigi valitsus valitakse iga 3 aasta järel,
- d) President valitakse iga 5 aasta järel.

(PS §60, 79, 92, 156)

(Vastus: Vabariigi valitsuse volitused kestavad teatud sündmuse saabumiseni, seega on ebaõige väide c.)

13. Kes osutusid valituks?

Loe läbi järgmine tekst.

Valimisringkonnas on registreeritud kolm erakonda ja kaks üksikkandidaati. Valimisringkonnas on 10 mandaati.

Valimisringkonna kohta arvutatakse lihtkvoot, mis saadakse valimisringkonnas antud kehtivate häälte arvu jagamisel mandaatide arvuga. Lihtkvoodi (isikumandaadi) alusel osutub valituks kandidaat, kellele antud häälte arv ületab lihtkvoodi või on sellega võrdne.

Pärast isikumandaadi jaotamist jaotatakse ringkonnamandaadid. Ringkonnamandaatide jagamisel ei osale üksikkandidaadid. Ringkonnamandaadid jaotatakse nende erakondade vahel, mille kandidaadid kogusid üleriigiliselt kokku vähemalt 5% häältest. Erakonnad, kes kogusid üleriigiliselt alla 5% häältest, langevad konkurentsist välja.

Ringkonnamandaatide jaotamiseks reastatakse kandidaadid vastavalt saadud häälte arvule, sama erakonna kandidaatidele antud hääled liidetakse. Erakond saab nii mitu mandaati, kui mitu kohta ületab (ümardatult) temale selles valimisringkonnas antud häälte arv lihtkvoodi. Erakonna mandaadiks loetakse ka isikumandaat. Ringkonnamandaadiga osutuvad valituks nimekirjas järjekorranumbrite järgi eespool olevad kandidaadid, kellele antud häälte arv on vähemalt 10% lihtkvoodist.

Kandidaadi nr	Kandidaadi nimi	Erakond	Häälte arv
nr 101	Silvi Kuusk	Okaspuude erakond	2865
nr 102	Aksel Mänd	Okaspuude erakond	4531
nr 103	Silver Seeder	Okaspuude erakond	187
nr 201	Karl Kask	Lehtpuude erakond	5927
nr 202	Peep Lepp	Lehtpuude erakond	1435
nr 203	Anna Haav	Lehtpuude erakond	543
nr 301	Maiki Mustsõstar	Põõsaste erakond	5903
nr 302	Tiit Tikker	Põõsaste erakond	344
nr 303	Mait Aroonia	Põõsaste erakond	239
nr 506	Milvi Rabarber	Üksikkandidaat	5478
nr 507	Lembit Pohla	Üksikkandidaat	76

Valimisringkonnas antud kehtivaid hääli 52 828.

Kehtivate häälte arv on:

Mandaatide arv on:

Lihtkvoot on:

Lihtkvoodi (isikumandaadi) alusel osutusid valituks:

Erakonnad ja üksikkandidaadid said üleriigiliselt hääli järgmiselt:

Okaspuude erakond 202 731 häält

Lehtpuude erakond 125 386 häält

Põõsaste erakond 28 983 häält

Üksikkandidaadid kokku 15 354 häält

Kokku: 372 454 häält

5% künnis on:

5% künnise ületasid:

Erakondade kandidaadid vastavalt saadud häälte arvule:

Okaspuude erakond	Lehtpuude erakond	Põõsaste erakond
-------------------	-------------------	------------------

1.	1.	1.
----	----	----

2.	2.	2.
----	----	----

3.	3.	3.
----	----	----

Kokku:	Kokku:	Kokku:
--------	--------	--------

Erakonna mandaatide arv -

Okaspuude erakond:

Lehtpuude erakond:

Põõsaste erakond:

Valimistel osutusid valituks:

1. Isikumandaadi alusel:

2. Ringkonnamandaadi alusel:

Ülesande 13 vastus:

Valimisringkonnas on registreeritud kolm erakonda ja kaks üksikkandidaati. Valimisringkonnas on 10 mandaati.

Kandidaadi nr	Kandidaadi nimi	Erakond	Häälte arv
nr 101	Silvi Kuusk	Okaspuude erakond	2865
nr 102	Aksel Mänd	Okaspuude erakond	4531
nr 103	Silver Seeder	Okaspuude erakond	187
nr 201	Karl Kask	Lehtpuude erakond	5927
nr 202	Peep Lepp	Lehtpuude erakond	1435
nr 203	Anna Haav	Lehtpuude erakond	543
nr 301	Maiki Mustsõstar	Põõsaste erakond	5903
nr 302	Tiit Tikker	Põõsaste erakond	344
nr 303	Mait Aroonia	Põõsaste erakond	239
nr 506	Milvi Rabarber	Üksikkandidaat	5478
nr 507	Lembit Pohla	Üksikkandidaat	76

Valimisringkonnas antud kehtivaid hääli: 52 828.

Valimisringkonna kohta arvutatakse lihtkvoot, mis saadakse valimisringkonnas antud kehtivate häälte arvu jagamisel mandaatide arvuga.

Kehtivate häälte arv: 52 282
Mandaatide arv: 10
Lihtkvoot: $52\,282 : 10 = 5228,2$

Lihtkvoodi (isikumandaadi) alusel osutub valituks kandidaat, kellele antud häälte arv ületab lihtkvoodi või on sellega võrdne.

Lihtkvoodi (isikumandaadi) alusel osutusid valituks: Karl Kask (5927 häält), Maiki Mustsõstar (5903 häält) ja Milvi Rabarber (5478 häält).

Pärast isikumandaadi jaotamist jaotatakse ringkonnamandaadid. Ringkonnamandaatide jagamisel ei osale üksikkandidaadid. Ringkonnamandaadid jaotatakse nende erakondade vahel, mille kandidaadid kogusid üleriigiliselt kokku vähemalt 5% häälest. Erakonnad, kes kogusid üleriigiliselt alla 5% häälest, langevad konkurentsist välja.

Erakonnad ja üksikkandidaadid said üleriigiliselt hääli järgmiselt:
Okaspuude erakond 202 731 häält,
Lehtpuude erakond 125 386 häält,
Põõsaste erakond 28 983 häält,
Üksikkandidaadid kokku 15 354 häält.

5% künnis on: $372\,454 \times 5\% = 18\,622,7$ häält.

5% künnise ületasid kõik erakonnad, seega keegi välja ei langenud.

Ringkonnamandaatide jaotamiseks reastatakse kandidaadid vastavalt saadud häälte arvule, sama erakonna kandidaatidele antud hääled liidetakse. Erakond saab nii mitu mandaati, kui mitu kohta ületab (ümardatult) temale selles valimisringkonnas antud häälte arv lihtkvoodi. Erakonna mandaadiks loetakse ka isikumandaat.

Okaspuude erakond	Lehtpuude erakond	Põõsaste erakond
1. Aksel Mänd 4531 häält	1. Karl Kask 5927 häält	1. Maiki Mustsõstar 5903 häält
2. Silvi Kuusk 2865 häält	2. Peep Lepp 1435 häält	2. Tiit Tikker 344 häält
3. Silver Seeder 187 häält	3. Anna Haav 543 häält	3. Mait Aroonia 239 häält
Kokku: 7583 häält	Kokku: 7905 häält	Kokku: 6486 häält

Erakondade mandaatide arv :
Okaspuude erakond: $7583 : 5228,2 = 1,4$

Lehtpuude erakond: $7905 : 5282,8 = 1,5$

Põõsaste erakond: $6486 : 5282,8 = 1,2$

Antud valimisringkonnas saavad Okaspuude erakond 1 mandaadi, Lehtpuude erakond 2 mandaati ja Põõsaste erakond 1 mandaadi.

Valituks osutuvad nimekirjas järjekorranumbrite alusel eespool olevad kandidaadid, kellele antud häälte arv on vähemalt 10% lihtkvoodist.

Valituks osutuvad:

isikumandaadi alusel: Karl Kask (Lehtpuude erakond), Maiki Mustsõstar (Põõsaste erakond) ja Milvi Rabarber (üksikkandidaat);

ringkonnamandaadi alusel:

Okaspuude erakonnale on antud 1 mandaat ning sellest erakonnast ei ole keegi lihtkvoodi (isikumandaadi) alusel seda ära kasutanud. Seega saab ringkonnamandaadi erakonna nimekirjas kõige esimesel järjekohal olev kandidaat. See kandidaat on nr. 101 - Silvi Kuusk. Silvi Kuusk sai 2865 häält, mis on rohkem kui 10% lihtkvoodist (lihtkvoot oli 5282,8, 10% lihtkvoodist on 528,28). Silvi Kuusk osutus ringkonnamandaadi alusel valituks.

Lehtpuude erakond sai 2 mandaati. Üks mandaat on ära antud lihtkvoodi (isikumandaadi) alusel, selle sai Karl Kask. Seega kuulub ringkonnamandaadi alusel jagamisele veel 1 mandaat. Nimekirjas järgmisel järjekohal on kandidaat nr. 202 - Peep Lepp. Peep Lepp sai 1435 häält, mis on rohkem kui 10% lihtkvoodist. Peep Lepp osutus ringkonnamandaadi alusel valituks.

Põõsaste erakond sai 1 mandaadi. Lihtkvoodi (isikumandaadi) alusel osutus valituks Maiki Mustsõstar. Seetõttu ei ole sellel erakonnal ringkonnamandaate jagada.

Lõplik vastus: valituks osutusid Karl Kask (Lehtpuude erakond), Maiki Mustsõstar (Põõsaste erakond), Milvi Rabarber (üksikkandidaat), Silvi Kuusk (Okaspuude erakond) ja Peep Lepp (Lehtpuude erakond).

14. Selgita mõisted:

- a) mandaat,
- b) kvoot,
- c) valimiskünnis,
- d) valimisringkond,
- e) isikumandaat,
- f) erakond,
- g) kehtiv hääl.

15. Vasta küsimustele.

- a) Kuidas nimetatakse Eesti valimissüsteemi?
- b) Millist tähtsust omab Riigikogu valimistel kandidaadi koht erakonna nimekirjas?
- c) Kas sinu arvates on valimiskünnis vajalik? Põhjenda vastust kahe argumendiga.

16. Selgita, mida tähendavad järgmised põhimõtted:

- a) võrdsus seaduse ees,
- b) õigus elule,
- c) õigus seaduse kaitsele,
- d) süütuse presumpatsioon.

17. Selgita, kuidas mõistad Põhiseaduse § 27 mõtet: "Vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest"?

18. Millised nendest kohustustest ei ole põhiseaduslikud (ei tulene Eesti Vabariigi Põhiseadusest)?

- a) Kohustus säästa loodust ja keskkonda,
- b) kohustus tasuda seadusega sätestatud riiklikke makse,
- c) kohustus osaleda naabrivalves,
- d) kohustus olla ustav põhiseaduslikule korrale,
- e) kohustus osaleda valimistel,
- f) kohustus maksta trahve,
- g) kohustus luua perekond.

19. Selgita ja vasta.

- a) Selgita, mille poolest erinevad revolutsioon ja reform.
- b) Milliseid revolutsioone või reforme vajab kaasaja maailm? Too argumente.

20. Täida L. Möldre ja A. Tootsi Ühiskonnaõpetuse õpiku lk. 22 põhjal tabel:

VÕRDLUSMOMENT	INDUSTRIAAL-ÜHISKOND	POSTINDUSTRIAAL-ÜHISKOND
Põhiressurss		
Põhiinstitutsioon		
Põhiotsustajad		
Võimu alus		
Valitsuse roll		

21. Selgita ja vasta.

- a) Selgita mõistet keskklass.
- b) Miks on demokraatliku riigi jaoks oluline tugev keskklass?
- c) Milliste meetoditega/abinõudega saab valitsus laiendada keskklassi ühiskonnas?

22. Tutvu diagrammiga ja vasta küsimustele.

EV Tööturuameti statistika

- a) Millistel elualadel oli kõige rohkem vabu töökohti? Põhjenda.
- b) Millise eriala töötajaid oli vaja kõige vähem? Miks?
- c) Mida saaks riik ette võtta selleks, et tööpuudus väheneks? Nimeta kaks abinõu.
- d) Milliseid probleeme põhjustab tööpuudus riigile ja ühiskonnale? Too kummagi kohta kaks näidet.
- e) Millised võiksid olla sinu elukutsevalikud, võttes aluseks antud statistikat?

23. Tutvu diagrammiga ja vasta küsimustele:

- Kust saab riik raha pensioni maksmiseks?
- Kuidas lahendavad arenenud tööstusriigid pensioni maksmise ülesannet?
- Millised probleemid kaasnevad nn. ümbrikupalga maksmisega
 - palgasaaajale endale,
 - ühiskonnale,
 - sinu kui tulevase pensionisaaja seisundile?
- Miks tehti Eestis nn. teise pensionisambaga ühinemine noortele töötajatele kohus-tuslikuks?

24. Vasta küsimustele.

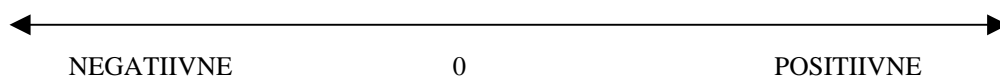
- Millal ja miks loodi NATO?
- Kirjuta lahti NATO täispikk nimi eesti keeles.
- Märgi kontuurkaardile (vt. lk. 29) Euroopa riigid, kes olid 2002. a. NATO kandidaadid.
- Miks on NATO huvitatud laienemisest?
- Kas ja kuidas muutub seoses NATO laienemisega jõudude vahekord maailmas?
- Millised on NATO eesmärgid tänapäeval?
- Kas Eesti kuulumine NATO-sse on sinu arvates Eesti jaoks positiivne või negatiivne? Põhjenda.

EUROOPA KONTUURKAART:

25. Täida järgmine ülesanne.

a) Mis on Euroopa Liidu neljas vabaduses [tööjõu vaba liikumine (1), kapitali vaba liikumine (2), kaupade vaba liikumine (3), teenuste vaba liikumine(4)] sinu arvates Eesti jaoks positiivset, mis negatiivset? Kanna oma hinnangud skaalal pingeritta.

b) Märki kontuurkaardile (lk. 29) riigid, kes olid 2002. a. Euroopa Liidu kandidaatriigid.

26. Täida lüngad:

Eesti Vabariigi Põhiseadus võeti vastu.....aastal (kuidas?)
Põhiseaduse kohaselt on kõrgeima võimu kandja riigis, kes teostab võimu kahel viisil:
.....ja
Seadusandlik ehk esimene võim riigis kuulub
Valitsusel on ehkvõim.
Kolmas võim on
Neljandaks võimuks riigis nimetatakse
Kodakondsust saadakse kahel viisil:ja
Inimõiguste ja kodanikuõiguste erinevus seisneb selles, et
Peamised kodanikukohustused on ja

27. Selgita ja vasta.

a) Mida tähendab mõiste “mitmekultuuriline”?

b) Kas Eesti ühiskond on mitmekultuuriline? Põhjenda oma vastust, toetudes Põhiseadu-sele.

28. Ülesandeid demokraatia tundmisest.

Vali loeteludest õiged variandid ning selgita oma valikut.

I Demokraatia tugisammasteks võib lugeda järgmisi tunnuseid:

- a) Põhiseaduse poolt piiratud riigivõim,
- b) vabad ja ausad valimised,
- c) salajane hääletamine,
- d) võimude lahususe printsiibi järgimine,
- e) kindla doktriini puudumine majanduselus,
- f) kõikide inimeste võrdsus seaduse ees,
- g) ajakirjanduse lai levik ning kättesaadavus.

II Demokraatia eeltingimusteks võib lugeda järgmist:

- a) kirjaoskuse olemasolu,
- b) hariduse kõrge tase,
- c) avaliku elu kogemuse olemasolu,
- d) laiade hulkade omaalgatuslik koondumine ühendustesse,
- e) majandusliku olukorra halb seisund.

III Demokraatliku riigi põhiülesanneteks on:

- a) soodustada üldise heaolu ja õigluse edenemist ühiskonnas;
- b) kasvatada tulevasi kodanikke sallivuse, koostöö ja kompromissivõime väärtustamise vaimus;
- c) anda abivajajatele abirahasid ja teha neile soodustusi;
- d) korraldada võimalikult sageli rahvaküsitlusi, et teada saada ühiskonna ootustest riigijuhtimisele;
- e) tagada iga inimese omandi kaitse.

IV Demokraatia puhul saab üksikisik osaleda poliitikas järgmiselt:

- a) võtab osa valimistest,
- b) võtab osa mingi erakonna tööst,
- c) esitab parlamendile seaduseelnõusid,
- d) esitab ministritele järelepärimisi,
- e) võtab osa meelevaldusest.

V Kaasaja demokraatia tunnusjoonteks on:

- a) rahvas ei teosta talle kuuluvat võimu otsest, vaid teostab seda kaudselt – oma esindajate valimise teel;
- b) majoritaarne valimissüsteem, mille alusel võidab kandidaat, kes saab antud ringkonnas kõige enam hääli;
- c) valitud rahvasaadikud esindavad eelkõige oma valijaid ja neid saab ka tagasi kutsuda;
- d) võimul olev valitsus tugineb valijate enamusele, st. tal on valitsemiseks rahva enamuse nõusolek;
- e) vähemusse jäänul on õigus oma seisukohtadele kindlaks jääda;
- f) on loodud sõltumatu kohtuvõim, mille poole kõik võivad pöörduda ja mille ees kõik on võrdsed.

29. Loe läbi järgmised tekstikatked ning vasta küsimustele.

Ja siiski oli kõige ärevust tekitavamaks asjaoluks meie nõrk materiaalne valmisolek... Suh- teliselt väikeste majanduslike ohvritega oleksime me suutnud saavutada, et Moskva poleks sõandanud seda sõda alustada. Suured parteid panid visalt vastu isegi kõige tagasihoidlikumate rahaliste vahendite eraldamisele. Alles siis, kui oli juba hilja, nad ärkasid ning mõistsid, kuhu oli neid selline poliitika viinud.

K. G. Mannerheim. Memuaarid. M. Vargius, 1999, lk. 321-322 (vene keeles).

Neli ajalehte võivad vaenlasele rohkem kurja tekitada kui sajatuhandeline armee.

*Napoleon Bonaparte'i tsitaat venekeelsest raamatust:
S. I. Beglov. Välispoliitiline propaganda. 1985, lk. 41.*

USA kaasaegne poliitika, sealhulgas nii sõjaalane kui ka ideoloogiline, paistab silma ... panuse tegemisega sõjalisele jõule, globalismiga, pretendeerimisega maailma valitsemisele. Nii oli see Trumani ajal, nii jäi see järgmiste presidentide aegu, nii on see ka praegu.

Kedley, Ch., Wittkopf, E. American Foreign Policy. 1980, lk. 426.

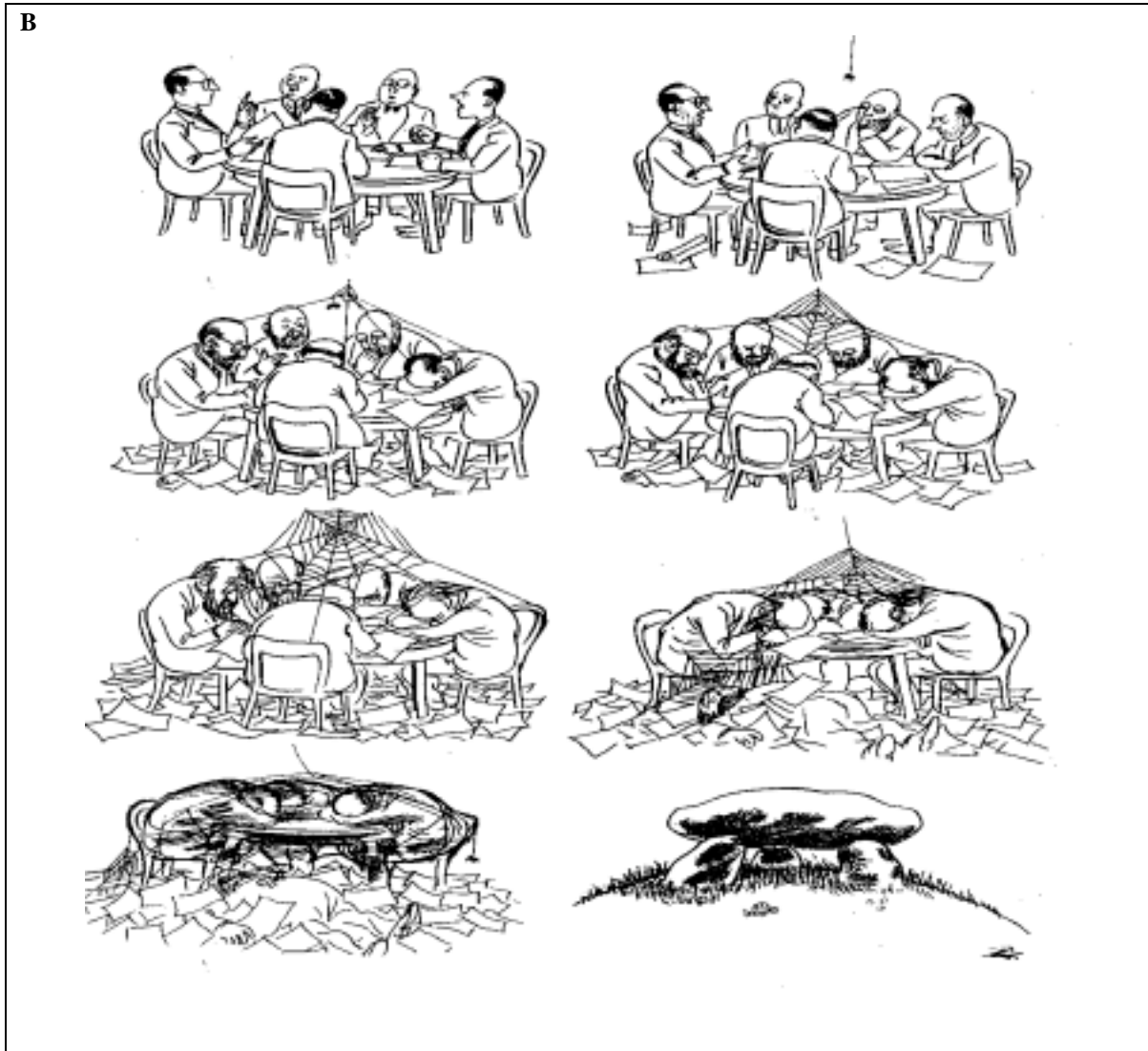
- a) Kõik kolm tekstikatket on ajaloolised, kuid kas nendes toodud seisukohtadega võiks nõustuda ka praegu?
b) Kuivõrd võiks neid mõtteid seostada praeguse Eesti Vabariigi NATO liikmeks saamisega?

30. Vaata juuresolevaid Taani karikaturist H. Bidstrupi 20. sajandi teisest poolest pärit karikatuure ning vasta küsimustele.

A

B

- Milliseid ühiskondlikke ilminguid on karikaturist nende piltidega sinu arvates kujutanud?
- Kas need nähtused on aktuaalsed ka tänases Eestis? Too näiteid.
- Milles seisneb nende nähtuste ühiskonnaohtlikkus?

DOKUMENTE TUNDMAÕPPIMISEKS

ÜRO INIMÕIGUSTE ÜLDDEKLARATSIOON

Kust üleüldse inimõigused alguse saavad? Väikestest, kodulähedastest kohtadest – nii väikestest ja lähedastest, et neid ei saa üheltki maailma kaardilt leida. Siiski moodustavad need iga inimese isikliku maailma: naabruskonna, kus me elame, kooli, kus me õpime, tehase, farmi või kontori, milles me töötame. Need on paigad, kus iga mees, naine ja laps ootab õiglust, võrdseid võimalusi ja võrdset diskrimineerimiseta kohtlemist. Sellel soovil on üks ja sama sama tähendus nii meie kodukohas kui kõikjal maailmas. Ilma kodanikutaheta hoida õiglust ülal oma kodukohas oleks mõttetu oodata, et inimõigustest peetaks kinni laias maailmas

Eleanor Roosevelt. Kust üleüldse inimõigused alguse saavad?

- Tee arutlus Eleanor Roosevelt'i lausest *Ilma kodanikutaheta hoida õiglust ülal oma kodukohas oleks mõttetu oodata, et inimõigustest peetaks kinni laias maailmas.*
- Loe läbi Inimõiguste ülddeklaratsiooni 30 sätet, leia Eesti Vabariigi Põhiseaduses (vt. lk.) üles vastavasisulised sätted ning võrdle, kas meie Põhiseadus järgib ja arvestab Inimõiguste ülddeklaratsiooni või esineb neis dokumentides sinu arvates lahknevusi.

Preambula

Pidades silmas, et inimkonna kõigi liikmete sünnipärase väärikuse ja nende võrdsete ning võõrandamatute õiguste tunnustamine on vabaduse, õigluse ja rahu alus maailmas;

ja pidades silmas, et inimõiguste mittetunnustamine ja hülgamine on võinud barbaarsusteni, mis piinavad inimkonna südametunnistust, ja et sellise maailma loomine, kus inimestel on sõna- ja veendumustevabadus ning kus nad ei tarvitse tunda hirmu ega puudust, on inimeste üllaimaks püüdluseks kuulutatud;

ja pidades silmas vajadust kaitsta inimõigusi seaduse võimuga selleks, et inimesed ei oleks sunnitud võimase abinõuna üles tõusma türannia ja rõhumise vastu;

ja pidades silmas, et on vaja kaasa aidata sõbralike suhete arendamisele rahvaste vahel;

ja pidades silmas, et Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kuuluvad rahvad on hartas kinnitanud oma usku inimese põhiõigustesse, inimisiksuse väärikusse ja väärtusse ning meeste ja naiste võrdõiguslikkusesse ning on otsustanud kaasa aidata sotsiaalsele arengule ja elutingimuste parandamisele suurema vabaduse juures;

ja pidades silmas, et liikmesriigid on enestele võtnud kohustuse koostöös Ühinenud Rahvaste Organisatsiooniga kaasa aidata inimõiguste ja põhivabaduste üldisele austamisele ja nendest kinnipidamisele;

ja pidades silmas, et ühtsel arusaamisel nende õiguste ja vabaduste sisust on suur tähtsus selle kohustuse täielikuks täitmiseks, selleks kuulutab Peaassamblee välja selle INIMÕIGUSTE ÜLDDEKLARATSIOONI kui ühte suunise kõikidele rahvastele ja riikidele, eesmärgina, et iga inimene ja iga ühiskondlik organ, pidades seda deklaratsiooni alati silmas, aitab selgitus- ja haridustööd tehes kaasa nende õiguste ja vabaduste austamisele ning riiklike ja rahvusvaheliste edumeelsete abinõudega tagab, et need õigused ja vabadused leiaksid üldist ja tõhusat tunnustamist ja järgimist nii liikmesriikide rahvaste kui nende jurisdiktsiooni alla olevate territooriumide rahvaste poolt.

Artikkel 1

Kõik inimesed sünnivad vabadena ja võrdsetena oma väärikuselt ja õigustelt. Neile on antud mõistus ja südametunnistus ja nende suhtumist üksteisesse peab kandma vendluse vaim.

Artikkel 2

Igal inimesel peavad olema kõik selle deklaratsiooniga välja kuulutatud õigused ja vabadused, olenemata rassist, nahavärvusest, soost, keelest, usulisest, poliitilisest või muudest veendumustest, rahvuslikust või sotsiaalsest päritolust, varanduslikust, seisuslikust või muust asjaolust.

Samuti ei tohi vahet teha, lähtudes selle maa või territooriumi, kuhu isik kuulub, poliitilisest, õiguslikust või rahvusvahelisest seisundist, olgu siis tegemist slltumatu, hooldusaluse, iseseisvusetu või mõnel muul viisil oma suveräänsuses piiratud maa või territooriumiga.

Artikkel 3

Igal inimesel on õigus elule, vabadusele ja isiklikule turvalisusele.

Artikkel 4

Kedagi ei või pidada orjuses ega sunduses; orjus ja orjakaubandus ükskõik millisel kujul on keelatud.

Artikkel 5

Kedagi ei tohi piinata ega julmalt, ebainimlikult või alandavalt kohelda või karistada.

Artikkel 6

Igal inimesel, kus ta ka ei võibiks, on õigus tema õigussubjektsuse tunnustamisele.

Artikkel 7

KIik inimesed on seaduse ees võrdsed ja neil on igasuguse diskrimineerimiseta õigus seaduse võrdsele kaitsele. Iga inimest tuleb võrdselt kaitsta ükskõik missuguse diskrimineerimise eest, mis on vastuolus käesoleva deklaratsiooniga, ja sellisele diskrimineerimisele õhutamise eest.

Artikkel 8

Igal inimesel on temale Põhiseaduse või seadusega tagatud põhiõiguste rikkumise korral õigus tõhusale menetlusele pädevates siseriiklikes kohtutes.

Artikkel 9

Kedagi ei või meelevaldselt vahistada, kinni pidada või pagendada.

Artikkel 10

Igal inimesel on tema õiguste ja kohustuste ja temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamise korral õigus täieliku võrdsuse alusel ausale ja avalikule asja arutamisele sõltumatus ja erapooletus kohtus.

Artikkel 11

Igal süüteoos süüdistataval inimesel on õigus sellele, et teda peetakse süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõestatud avalikul kohtulikult arutamisel, kus talle on tagatud kõik võimalused kaitseks.

Kedagi ei või tunnustada süüdi süüteoos – teos või tegevusetuses, mis selle toimepanemise ajal kehtinud siseriikliku või rahvusvahelise õiguse järgi ei olnud süütegu. Samuti ei või kohaldada raskemat karistust kui süüteo toimepanemise ajal ettenähtu.

Artikkel 12

Meelevaldselt ei tohi sekkuda kellegi era- ja perekonnaellu, korteripuutumatusse või kirjavahetusse ega teotada kellegi au ja head nime. Igapähele on õigus seaduse kaitsele sellise sekkumise või teotamise korral.

Artikkel 13

Igal inimesel on õigus riigi piires vabalt liikuda ja oma elukohta valida.

Igal inimesel on õigus lahkuda üksiklikult millisele maale, kaasa arvatud kodumaa, ja kodumaale tagasi pöörduda.

Artikkel 14

Igal inimesel on tagakiusamise korral õigus taotleda ja kasutada varjupaika teistes maades. Seda õigust ei ole jälitamise puhul, mis tuleneb mittepoliitilisest kuriteost või teost, mis on vastuolus Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni eesmärkide ja pihimitetega.

Artikkel 15

Igal inimesel on õigus kodakondsusele. Kellelki ei tohi meelevaldselt ära võtta kodakondsust ega õigust vahetada kodakondsust.

Artikkel 16

Täisealiseks saanud meestel ja naistel on igasuguste kitsendusteta rassi, rahvuse või usu põhjal õigus abielluda ja perekonda asutada. Neil on võrdsed õigused abielu sõlmimisel, abielus olles ja abielu lahutamisel.

Abielu võib sõlmida vaid tulevaste abielupoolte vabatahtlikul ja täielikul nõusolekul.

Perekond on ühiskonna loomulik ja põhiline üksus ning tal on õigus ühiskonna ja riigi kaitsele.

Artikkel 17

Igal inimesel on õigus nii üksinda kui koos teistega omada vara.

Kellelki ei tohi tema vara meelevaldselt ära võtta.

Artikkel 18

Igal inimesel on õigus mõtte-, südametunnistuse ja usuvabadusele. See õigus kätkeb vabadust muuta oma usku või veendumusi, samuti vabadust kuulutada oma usku või veendumusi nii üksikult kui koos teistega, avalikult või eraviisiliselt õpetamise, tava, kultuse ja kombetalituse kaudu.

Artikkel 19

Igal inimesel on õigus arvamuste- ja sõnavabadusele; see õigus kätkeb vabadust sekkumiseta evida arvamust, ja vabadust riigipiiridest sõltumata, üksiklikult milliste väljendusvahendite kaudu otsida, saada ning levitada teavet ja mõtteid.

Artikkel 20

Igal inimesel on õigus rahumeelsete kogunemiste ja ühinemisvabadusele.

Kedagi ei või sundida kuuluma ühingesse.

Artikkel 21

Igal inimesel on õigus kas vahetult või vabalt valitud esindajate kaudu võtta osa oma maa valitsemisest.

Igal inimesel on õigus võrdsetel alustel pääseda oma maa avalikku teenistusse.

Avaliku valitsusvõimu aluseks peab olema rahva tahe; see tahe peab avalduma perioodilistes ja tõelistes valimistes, mis tuleb läbi viia üldise ja võrdse valimisõiguse alusel salajase hääletamise teel või mõnel teisel vaba valimisõigust tagaval hääletusviisil.

Artikkel 22

Igal inimesel kui ühiskonna liikmel on õigus sotsiaalsele turvalisusele, samuti on tal õigus riiklike jõupingutuste ja rahvusvahelise koostöö läbi, arvestades iga maa elukorraldust ja ressursse, kasutada tema inimväärikuse ja isiksuse vabaks arenguks vajalikke majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi õigusi.

Artikkel 23

Igal inimesel on õigus töötada ja vabalt valida elukutset, õigus õiglastele ja rahuldavatele töötingimustele ning kaitsele tööpuuduse korral.

Igal inimesel on õigus igasuguse diskrimineerimiseta saada võrdset tasu võrdse töö eest.

Igal inimesel, kes töötab, on õigus õiglasele ja rahuldavale tasule, mis tagab inimväärilise elatuse temale endale ja ta perekonnale, ja mida vajaduse korral täiendatakse sotsiaalse kaitse teiste vahenditega.

Igal inimesel on õigus oma huvide kaitseks luua ametühinguid ja ametühingutesse astuda.

Artikkel 24

Igal inimesel on õigus puhkusele ja vabale ajale, sealhulgas tööaja mõistlikule piirangule ja perioodilisele tasustatavale puhkusele.

Artikkel 25

Igal inimesel on õigus elatustasemele, mis on piisav tagamaks tema ja ta perekonna tervise ja heaolu toidu, riietuse, eluaseme, arstiabi ja elementaarsete sotsiaalteenuste osas; samuti on igal inimesel õigus kindlustatusele tööpuuduse, haiguse, invaliidisuse, lehestumise ja vanaduse või mõnel muul elatusvahenditest ilmajäämise juhul, mis ei olene temast endast.

Emadel ja lastel on õigus saada erilist hoolitsust ja abi. Kõigile lastele, olgu nad sündinud abielust või väljaspool abielu, peab osaks saama ühesugune sotsiaalne kaitse.

Artikkel 26

Igal inimesel on õigus saada haridust. Haridus peab vähemalt alg- ja üldhariduse ulatuses olema tasuta. Algharidus peab olema kohustuslik. Tehniline ja kutseharidus peavad olema üldkättesaadavad, kõrgem haridus peab olema ühtviisi kättesaadav kõigile vastavalt igapäevastele võimetele.

Haridus peab olema suunatud inimisiksuse täielikule arendamisele ja inimõigustest ning põhivabadustest lugupidamise suurendamisele. Haridus peab kaasa aitama vastastikusele mõistmisele, sallivusele ja sõprusele kõigi rahvaste, rassi- ja usurühmade vahel ning edendama Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni tegevust rahu säilitamisel.

Laste hariduse valikul on otsustav sõna vanematel.

Artikkel 27

Igal inimesel on õigus ühiskonna kultuurielust vabalt osa võtta, kunsti nautida ja saada osa teaduse edusammudega kaasnevatest hüvedest.

Igal inimesel on õigus teaduslikest töödest, kunsti- ja kirjandusteostest, millede autoriks ta on, tulenevate moraalsete ja materiaalsete huvide kaitsele.

Artikkel 28

Igal inimesel on õigus sotsiaalsele ja rahvusvahelisele korraldusele, mis võimaldab selles deklaratsioonis sätestatud õigustel ja vabadustel täies ulatuses teostuda.

Artikkel 29

Igal inimesel on kohustused ühiskonna ees, kuna ainult ühiskonnas on võimalik tema isiksuse vaba ja täielik arenemine.

Oma õiguste ja vabaduste teostamisel peab iga inimene alluma vaid sellistele seadusega sätestatud piirangutele, mille eesmärk on tagada teiste inimeste õiguste ja vabaduste tunnustamine ja austamine, samuti moraalset, avalikust korrast ja üldise heaolu nõuetest kinnipidamine demokraatlikus ühiskonnas.

Nende õiguste ja vabaduste teostamine ei või mingil juhul olla vastuolus Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni eesmärkide ja põhimõtetega.

Artikkel 30

Selles deklaratsioonis ei tohi midagi tõlgendada kui õiguse andmist mingile riigile, isikute rühmale või üksikisikule tegevuseks või teoks, mis on suunatud selles deklaratsioonis välja kuulutatud õiguste ja vabaduste kaotamisele.

EESTI VABARIIGI PÕHISEADUS PÕHIÕIGUSTEST, VABADUSTEST JA KOHUSTUSTEST

Kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindlustada ja arendada riiki, mis on loodud Eesti rahva riikliku enesemääramise kustumatul õigusel ja välja kuulutatud 1918. aasta 24.veebruari, mis on rajatud vabadusele, õiglusele ja õigusele, mis on kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus, mis peab tagama eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade - võttis Eesti rahvas 1938. aastal jõustunud Põhiseaduse § 1 alusel 1992. aasta 28. juuni rahvahääletusel vastu järgmise Põhiseaduse.

II PEATÜKK

Põhiõigused, vabadused ja kohustused

§ 8. Igal lapsel, kelle vanematest üks on Eesti kodanik, on õigus Eesti kodakondsusele sünnilt.

Igäühel, kes on alaealisena kaotanud Eesti kodakondsuse, on õigus selle taastamisele.

Kellelki ei tohi võtta sünniga omandatud Eesti kodakondsust.

Kellelki ei tohi veendumuste pärast võtta Eesti kodakondsust.

Eesti kodakondsuse saamise, kaotamise ja taastamise tingimused ning korra sätestab kodakondsuse seadus.

§ 9. Põhiseaduses loetletud kõigi ja igäihe õigused, vabadused ja kohustused on võrdselt nii Eesti kodanikel kui ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel.

Põhiseaduses loetletud õigused, vabadused ja kohustused laienevad juriidilistele isikutele niivõrd, kui see on kooskõlas juriidiliste isikute üldiste eesmärkide ja selliste õiguste, vabaduste ja kohustuste olemusega.

§ 10. Käesolevas peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ega kohustusi, mis tulenevad Põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas ja vastavad inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtetele.

§ 11. Õigusi ja vabadusi tohib piirata ainult kooskõlas Põhiseadusega. Need piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust.

§ 12. Kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu.

Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamine on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel.

§ 13. Igäühel on õigus riigi ja seaduse kaitsele. Eesti riik kaitseb oma kodanikku ka välisriikides.

Seadus kaitseb igäihte riigivõimu omavoli eest.

§ 14. Õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus.

§ 15. Igäühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Igäüks võib oma kohtuasja läbivaatamisel nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toiminguga Põhiseadusevastaseks tunnistamist.

Kohus järgib Põhiseadust ja tunnistab Põhiseaduse- vastaseks mis tahes seaduse, muu õigusakti või toiminguga, mis rikub Põhiseaduses sätestatud õigusi ja vabadusi või on muul viisil Põhiseadusega vastuolus.

§ 16. Igäühel on õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus. Meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta.

§ 17. Kellegi au ega head nime ei tohi teotada.

§ 18. Kedagi ei tohi piinata, julmalt või väärikust alandavalt kohelda ega karistada.

Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt allutada meditsiini- ega teaduskatsetele.

§ 19. Igäühel on õigus vabale eneseteostusele.

Igäüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust.

§ 20. Igäühel on õigus vabadusele ja isikupuutumatussele.

Vabaduse võib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras:

- 1) süüdimõistva kohtuotsuse või kohtu poolt määratud aresti täitmiseks;
 - 2) kohtu korralduse täitmata jätmise korral või seadusega sätestatud kohustuse täitmise tagamiseks;
 - 3) kuriteo või haldusõiguserikkumise ärahoidmiseks, sellises õiguserikkumises põhjendatult kahtlustatava toimetamiseks pädeva riigiorгани ette või tema pakkumineku vältimiseks;
 - 4) alaealise üle kasvatusliku järelevalve sisseseadmiseks või tema toimetamiseks pädeva riigiorгани ette, et otsustada sellise järelevalve sisseseadmine;
 - 5) nakkushaige, vaimuhaige, alkohooliku või narkomaani kinnipidamiseks, kui ta on endale või teistele ohtlik;
 - 6) ebaseadusliku Eestisse asumise tõkestamiseks ning Eestist väljasaatmiseks või välisriigile väljaandmiseks.
- Kellelki ei tohi võtta vabadust üksnes sel põhjusel, et ta ei ole suuteline täitma mingit lepingulist kohustust.

§ 21. Igaühele, kellelt on võetud vabadus, teatakse viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil vabaduse võtmise põhjus ja tema õigused ning antakse võimalus teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele. Kuriteos kahtlustatavale antakse viivitamatult ka võimalus valida endale kaitsja ja kohtuda temaga. Kuriteos kahtlustatava õigust teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele võib piirata ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides. Kedagi ei tohi vahi all pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase loata. Kohtu otsus teatakse vahistatule viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil.

§ 22. Kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.

Keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud oma süütust tõendama.

Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

§ 23. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis oli jõus teo toimepanemise ajal.

Kellelegi ei tohi mõista raskemat karistust kui see, mida võinuks talle mõista õiguserikkumise toimepanemise ajal. Kui seadus sätestab pärast õiguserikkumise toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust.

Kedagi ei tohi teist korda kohtu alla anda ega karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on mõistetud lõplikult süüdi või õigeks.

§ 24. Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt üle viia seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

Igaühel on õigus olla oma kohtuasja arutamise juures.

Kohtuistungid on avalikud. Kohus võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras oma istungi või osa sellest kuulutada kinniseks riigi- või ärisaladuse, kõlbluse või inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks või kui seda nõuavad alaealise, kannatanu või õigusemõistmise huvid.

Kohtuotsus kuulutatakse avalikult, välja arvatud juhud, kui alaealise, abielupoole või kannatanu huvid nõuavad teisiti.

Igaühel on õigus tema kohta tehtud kohtu otsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule.

§ 25. Igaühel on õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele.

§ 26. Igaühel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusse. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks.

§ 27. Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena on riigi kaitse all.

Abikaasad on võrdõiguslikud.

Vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest.

Seadus sätestab vanemate ja laste kaitse.

Perekond on kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest.

§ 28. Igaühel on õigus tervise kaitsele.

Eesti kodanikul on õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral. Abi liigid, ulatuse ning saamise tingimused ja korra sätestab seadus. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

Riik soodustab vabatahtlikku ja omavalitsuse hoolekannet.

Lasterikkad pered ja puuetega inimesed on riigi ja kohalike omavalitsuste erilise hoole all.

§ 29. Eesti kodanikul on õigus vabalt valida tegevusala, elukutset ja töökohta. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra.

Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

Kedagi ei tohi sundida tema vaba tahte vastaselt tööle ega teenistusse, välja arvatud kaitseväeteenistus või selle asendusteenistus, tööd nakkushaiguse leviku tõkestamisel, loodusõnnetuse ja katastroofi korral ning töö, mida seaduse alusel ja korras peab tegema süüdimõistetu.

Riik korraldab kutseõpet ja abistab töötajaid töö leidmisel.

Töötingimused on riigi kontrolli all.

Töötajate ja tööandjate ühingutesse ja liitudesse kuulumine on vaba. Töötajate ja tööandjate ühinged ja liidud võivad oma õiguste ja seaduslike

huvide eest seista vahenditega, mida seadus ei keela. Streigiõiguse kasutamise tingimused ja korra sätestab seadus.

Töövaidluste lahendamise korra sätestab seadus.

§ 30. Ametikohad riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes täidetakse seaduse alusel ja korras Eesti kodanikega. Kooskõlas seadusega võib neid ametikohti erandkorras täita ka välisriigi kodanike ja kodakondsuseta isikutega.

Seadus võib piirata mõne kategooria riigiteenistujate õigust tegelda ettevõtlusega ja koonduda tulundusühendustesse (§ 31) ning õigust kuuluda erakondadesse ja mõnda liiki mittetulundusühendustesse (§ 48).

§ 31. Eesti kodanikel on õigus tegelda ettevõtlusega ning koonduda tulundusühingutesse ja -liitudesse. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikega ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel.

§ 32. Igaühe omand on puutumatu ja võrdselt kaitstud. Omandit võib omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras üldistes huvides õiglase ja kohese hüvituse eest. Igaühel, kelle vara on tema nõusolekuta võõrandatud, on õigus pöörduda kohtusse ning vaidlustada vara võõrandamine, hüvitus või selle suurus.

Igaühel on õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Kitsendused sätestab seadus. Omandit ei tohi kasutada üldiste huvide vastaselt.

Seadus võib üldistes huvides sätestada vara liigid, mida tohivad Eestis omandada ainult Eesti kodanikud, mõnda liiki juriidilised isikud, kohalikud omavalitsused või Eesti riik.

Pärimisõigus on tagatud.

§ 33. Kodu on puutumatu. Ei tohi tungida kellegi eluruumi, valdusse ega töökohta ega neid ka läbi otsida, välja arvatud seadusega sätestatud juhtudel ja korras avaliku korra, tervise või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks, kurjategija tabamiseks või tõe väljaselgitamiseks kriminaalmenetluses.

§ 34. Igaühel, kes viibib seaduslikult Eestis, on õigus vabalt liikuda ja elukohta valida. Õigust vabalt liikuda võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, riigikaitse huvides, loodusõnnetuse ja katastroofi korral, nakkushaiguse leviku tõkestamiseks, looduskeskkonna kaitseks, alaealise või vaimuhaige järelevalvetuse ärahoidmiseks ja kriminaalaja menetluse tagamiseks.

§ 35. Igaühel on õigus lahkuda Eestist. Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata kohtu- ning kohtueelse menetluse tagamiseks ja kohtuotsuse täitmiseks.

§ 36. Ühtki Eesti kodanikku ei tohi Eestist välja saata ega takistada Eestisse asumast.

Ühtki Eesti kodanikku ei tohi välisriigile välja anda muidu, kui välislepingus ettenähtud juhtudel ning vastavas lepingus ja seaduses sätestatud korras. Väljaandmise otsustab Vabariigi Valitsus. Igal väljaantaval on õigus vaidlustada väljaandmine Eesti kohtus.

Igal eestlasel on õigus asuda Eestisse.

§ 37. Igaühel on õigus haridusele. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ning riigi ja kohalike omavalitsuste üldhariduskoolides õppemaksuta.

Et teha haridus kättesaadavaks, peavad riik ja kohalikud omavalitsused ülal vajalikul arvul õppeasutusi. Seaduse alusel võib avada ja pidada ka muid õppeasutusi, sealhulgas erakoole.

Laste hariduse valikul on otsustav sõna vanematel.

Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Õppekeele vähemusrahvuse õppeasutuses valib õppeasutus.

Hariduse andmine on riigi järelevalve all.

§ 38. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad.
Ülikoolid ja teadusasutused on seaduses ettenähtud piires autonoomsed.

§ 39. Autoril on võõrandamatu õigus oma loomingule. Riik kaitseb autori õigusi.

§ 40. Igaühel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus.
Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigikirikut ei ole.
Igaühel on vabadus nii üksinda kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist ega kõlblust.

§ 41. Igaühel on õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele. Kedagi ei tohi sundida neid muutma.
Veendumustega ei saa vabandada õiguserikkumist.
Kedagi ei saa veendumuste pärast võtta õiguslikule vastutusele.

§ 42. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi Eesti kodaniku vaba tahte vastaselt koguda ega talletada andmeid tema veendumuste kohta.

§ 43. Igaühel on õigus tema poolt või temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusele. Erandeid võib kohtu loal teha kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seadusega sätestatud juhtudel ja korras.

§ 44. Igaühel on õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni.
Kõik riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud on kohustatud seaduses sätestatud korras andma Eesti kodanikule tema nõudel informatsiooni oma tegevuse kohta, välja arvatud andmed, mille väljaandmine on seadusega keelatud, ja eranditult asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud andmed.
Eesti kodanikul on õigus seaduses sätestatud korras tutvuda tema kohta riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes ning riigi ja kohalike omavalitsuste arhiivides hoitavate andmetega. Seaduse alusel võib seda õigust piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste ning lapse põlvnemise saladuse kaitseks, samuti kuriteo tõkestamise, kurjategija tabamise või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.
Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on käesoleva paragrahvi lõigetes kaks ja kolm nimetatud õigused võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

§ 45. Igaühel on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Seda õigust võib seadus piirata avaliku korra, kõlbluse, teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, au ning hea nime kaitseks. Seadus võib seda õigust piirata ka riigi ja kohalike omavalitsuste teenistujatel neile ameti tõttu teatavaks saanud riigi- või ärisaladuse või konfidentsiaalsena saadud informatsiooni ning teiste inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks, samuti õigusemõistmise huvides.
Tsensuuri ei ole.

§ 46. Igaühel on õigus pöörduda märgukirjade ja avaldustega riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole. Vastamise korra sätestab seadus.

§ 47. Kõigil on õigus ilma eelneva loata rahumeelselt koguneda ja koosolekuid pidada. Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, liiklusohutuse ja koosolekust osavõtjate ohutuse tagamiseks ning nakkushaiguse leviku tõkestamiseks.

§ 48. Igaühel on õigus koonduda mittetulundusühingutesse ja -liitudesse. Erakondadesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud.

Relvi valdavate, samuti sõjaväeliselt korraldatud või sõjalisi harjutusi harrastavate ühingute ja liitude loomiseks on nõutav eelnev luba, mille andmise tingimused ja korra sätestab seadus.
Keelatud on ühinged, liidud ja erakonnad, kelle eesmärgid või tegevus on suunatud Eesti Põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele või on muul viisil vastuolus kriminaalvastutust sätestava seadusega.
Ainult kohus võib õiguserikkumise eest ühingu, liidu või erakonna tegevuse lõpetada või peatada, samuti teda trahvida.

§ 49. Igaühel on õigus säilitada oma rahvskuuluvus.

§ 50. Vähemusrahvustel on õigus luua rahvuskultuuri huvides omavalitsusasutusi vähemusrahvuste kultuurautonoomia seaduses sätestatud tingimustel ja korras.

§ 51. Igaühel on õigus pöörduda riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole eesti keeles ja saada eestikeelseid vastuseid.

Paikkondades, kus vähemalt pooled püsielanikest on vähemusrahvusest, on igaühel õigus saada riigiasutustelt ja kohalikelt omavalitsustelt ning nende ametiisikutelt vastuseid ka selle vähemusrahvuse keeles.

§ 52. Riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste asjaajamiskeel on eesti keel.

Paikkondades, kus elanike enamiku keel ei ole eesti keel, võivad kohalikud omavalitsused seaduses sätestatud ulatuses ja korras kasutada sisemise asjaajamiskeelena selle paikkonna püsielanike enamiku keelt. Võõrkeelte, sealhulgas vähemusrahvuste keelte kasutamise riigiasutuses ning kohtu- ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

§ 53. Igaüks on kohustatud säästma elu- ja looduskeskkonda ning hüvitama kahju, mis ta on keskkonnale tekitanud. Hüvitamise korra sätestab seadus.

§ 54. Eesti kodaniku kohus on olla ustav Põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust.

Kui muid vahendeid ei leidu, on igal Eesti kodanikul õigus osutada Põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikku vastupanu.

§ 55. Eestis viibivad teiste riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgima Eesti Põhiseaduslikku korda.